

kur'an ve hz. peygamber'in öğretisinde tabiattaki canlı hayata bakış ve insanoglunun sorumlulukları

Celâl YENİÇERİ

Prof.Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

A- Giriş:

**Kur'an ve Peygamber Öğretisinde İnsanlığa
Çevre ve Tüm Canlı Hayatı Koruma Bilincinin
Verilmesi**

Burada ilk başa Kur'an'da peşpeşe gelen şu iki âyeti kaydetmek istiyorum ki onlar tüm tabiat, varlık ve kâinatı araştırma merkezlerinin kapılarına yazılmayı hak etmiş durumdadırlar:

"- Allah'ın, yaratılmışları ilk baştan nasıl yarattığını ve sonra bunu nasıl tekrarladığını görmüyorlar mı? Kuşkusuz bu, Allah'a göre kolay bir iştir. - (Ey Resûl)! İnsanlara söyle ki; Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah'ın (yer ve göğü ile) o tüm varlıkları ilk yaratmaya nasıl başladığını gözleyip araştırın..."

Bir âyette her canlı şeyin sudan yaratıldığı ifade edilerek şöyle denilir:

"Allah her canlıyı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi de dört ayağı üstünde yürür. Allah dile-

diğini yaratır. Hiç şüphe yok ki o her şeye kâdir-dir”².

Suyun hayatımızdaki yeri mâlumdur ve vücudumuzun en az 100’de 70 kadarı sudan ibarettir ki dünyamızdaki karalara göre suyun nisbeti de yaklaşık aynıdır. Âdemin yaratıldığı toprağın da çamur haline gelmesi su ilemdir. İnsan ana karnında meni denilen sıvımsı bir maddeden yaratılır ki pek çok canlı da bu şekilde sıvımsılardan yaratılır. Bir şey temelde neden ve nelerden yaratıldıysa, Yaratıcı’nın ona biçtiği ecel müstesna, varlığının devamı için o şey ona ve onlara muhtaç olmalıdır. İnsan su ve toprağı su ve toprak olmaktan çıkarabilir. Su ve toprağı temel almayan bir çevrecilik mücadelesi bir yere varamaz. Bunları kirletmek, kanımızı, nefesimizi kirletmek olur.

Yaratılışı, tabiat ve fitratları, varlığı, varoluş şart ve kanunlarını öğrenmeden çevrecilik bilincine erişemeyiz^(*). Çevrecilik önce bir iman ve de bir hikmet ve felsefe olarak benimsenmeli ve özümşenerek de bu bir ahlâk haline dönüştürülmelidir. Aksi halde insan küçük faydalar ve nefsinin tatmin uğruna dünyayı tahrip etmekten kendini çekemez. Çevrecilik sadece zarar vermemek değildir, elbet o; ıslah, geliştirme ve daha da güzelleştirmeyi kapsar. Toprak, su ve havanın bizzat kendi varlık ve mevcutlarıyla korunması ve her çeşidiyle kirlilikten uzak tutulması ilk sorumluluktur ki bunlar hiçbir şekilde fesada uğratılamazlar. Bunlarla birlikte dünyayı; onun tüm tabiatını, tüm bitkileri ve canlı varlığıyla onu koruma bize dinde bir mükellefiyet olarak yüklenmiştir. Bununla ilgili Kur’an’da çokça âyet vardır ve *Peygamber*’in öğretisi ve uygulamaları da bizi şaşırtacak derecede fazladır ki bu konularda daha geniş bilgi için “*Hz. Peygamber’in Çevreciliği, Spor Etkinlikleri ve Kur’an’da Çevrecilik*” adlı eserime bakılabilir. *Âdem-Havva*’dan önce bizim anamız-babamız toprak, su ve havadır. *Kur’an* gibi bir kitabı ve *Hz. Muhammed (sav)* gibi bir peygamberi olan bir mümin ve bir ümmet ve toplum ne tefektir ve ne de uygulamada yavan olmamalıdır.

Hz. Peygamber çok boyutlar içeren bir sözlerinde:

“Allah güzeldir; Güzeli/güzel olanı sever”³,

derken, öteki bir sözlerinde de: *“Allah temizdir; Ancak temiz olanı kabul eder”⁴,* der. Her şey güzel

olmalı, o güzelliği ile korunmalı ve hiçbir yerde de kirlenmeye izin verilmemelidir. Burada o, elbet bir elçi olarak konuştuğundan işi nihayette *Yüce Yaratıcı*’nın hoşnutluğu veya kabulüne bağlar. Çirkinleştirilmiş ve temiz olmayan bir davranış, bir ahlâk, kazanç, bir ortam ve bir dünya elbet *Yaratıcı*’nın bize indirdiği o değerleriyle çelişecektir. Peygamber’in; *“Allah’ın her şeyde ihsanı : İçten bir imanla en güzeli ortaya koymayı farz kıldığı”⁵,* şeklindeki o duyurusu da konumuz açısından da çok anlamlıdır..

Arı ve güllere bakalım: Arı bu küçük bünyesinde bir tarafta, o hârika tatlılığı olan, sıvımsı bir ilâç gıda üretirken o, hemen yanı başında bir sıvı zehir üretip onu düşmana karşı kendinde depolar. Biri çok câzip, öteki o ölçüde korkutucu veya çekindirici ! *Güzelin o cazip güzelliğine ancak onu hak edenler yaklaşmalı veya o, ancak onu hak etmiş olana açıl-*

Burada gökleri ayakta tutan denge kanunlarına dikkat çekilerek, bir toplumun ayakta durup huzurla yaşayabilmesi ve hayatın tümüyle varlığını sürdürebilmesi için Yüce Yaratıcı’nın toplum ve tabiat, her iki kesim için koyduğu kanunlarına uymak gerekeceği işareti verilir.

malıdır. Yüce Yaratıcı bir tarafta bal, yanı başında zehir ürettirirken burada acaba böyle demek mi istiyor? Güller de dikenli yaratılmamış mıdır? Haklı olarak *Yaratıcı* burada ve bu sanatı ve diğer tüm sanatları karşısında mütefekkir bir toplum ve mütefekkir bir insanlık görmek istemektedir. Çünkü O, pek çok âyetin sonunda; ortaya koyduğu o dersleri/ibretleri böyle bir topluma sunmakta olduğundan söz eder. Bu yağmur suları gerçekten ne kadar çeşit suların ve sıvıların kaynağı olmuştur ! Güzeli korumanın bir müeyyidesi olmalıdır. Güzeli ve güzellik mutlak korunması gereken en büyük cazibelerdir.

Yeryüzü ve kâinatta; varlık ve tabiatta gördüğümüz bütün o ahenk, ölçüler ve güzellikler karşısında hayran olmak aklın tesbih ve secdesidir ki işte o hayranlık içinde *“sübhaneAllah !”* denilmesi bence o tesbih ve o secdeyi ifade eder^(*).

B- Kur'an'da Ölçü ve Denge Unsurunun Ele Alınışı, Bazı Sûrelerin Canlı Adlarını Alması ve Peygamber'in Tabiatla Sevgi İlişkisi Kurması

Kur'an, varlıktaki ölçü ve dengelere ilginç anlatımlarla yer verir ki ilgili bir âyette şöyle denilir:

*"Biz yeri yayıp döşedik ve orada sabit dağlar yarattık (yerlerine) yerleştirdik ve yine orada miktar ve ölçüsü belli (dengeli) her çeşidinden bitkiler bitirdik"*⁶.

Bu âyette yeryüzü bitki örtüsündeki ölçülmüş ve dengelenmiş (:mevzûn) duruma dikkat çekilmiştir. Varlığın ve evrenin âdeta özetini bize veren *Kur'an-*

Yaratılışı, tabiat ve fitratları, varlığı, varoluş şart ve kanunlarını öğrenmeden çevrecilik bilincine erişemeyiz. Çevrecilik önce bir iman ve de bir hikmet ve felsefe olarak benimsenmeli ve özümşenerek de bu bir ahlâk haline dönüştürülmelidir. Aksi halde insan küçük faydalar ve nefsinin tatmin uğruna dünyayı tahrip etmekten kendini çekemez.

ı Kerim tüm kâinattaki denge kanunlarına ve denge unsuruna bir bütün olarak bakar ve bizim dünyamızı; Toplum hayatını, tüm diğer canlılar ve tabiat âlemini de bu genel denge içerisine yerleştirip ele alır. Evrenin ve onun bazı bilinmezlerinin anlatıldığı *Rahman* sûresinde orada 7-8. âyetlerde bu denge ve ölçü unsuru meselâ:

"- Göğe gelince onu da Allah yükseltti ve bir de ölçüler/ dengeler koydu;

- Ki sizler de ölçü ve dengeleri, taşkınlık yapıp da bozmayasınız, diye",

ifadesiyle dillendirilmiştir.

Burada gökleri ayakta tutan denge kanunlarına dikkat çekilerek, bir toplumun ayakta durup huzurla yaşayabilmesi ve hayatın tümüyle varlığını sürdürebilmesi için *Yüce Yaratıcı*'nın toplum ve tabiat, her iki kesim için koyduğu kanunlarına uymak gerekeceği işareti verilir. En üstte gökler mizanı/ölçü ve dengeleri misal verilerek oradan yeryüzü ve buradaki hayatımızın ölçü ve dengelerine inilmiştir. Varlık terazisinin kefelere ölçü ve denge-

lerini kaybedince her şey bir kıyametle karşı karşıya gelir. *Hz. Peygamber* nasıl ki; *Gözün önünden çirkinliklerin kaldırılması ve onun neşesi* adına, mezarın üstü toprakla örtülürken oradaki basit bir bozukluğa müdahale etmişse bu âyette de, en zirveden bir misalle, bizim buradaki hayatımızın denge ve düzenine geçildiği görülür. Bunlardan biri, basitten yola çıkıp görünüm olarak genel bir çevrecilik ilkesine götüren, öteki de en zirvelerden misalle buradaki ölçü ve dengelere dikkat çeken dersler içerirler.

Elbet bütün bu öğreti ve ilkeler çevreciliğin özellikle onun belli bazı boyutlarıyla yakından ilgili olmalıydılar. *Temizlik, güzellik, yerindelik ve sağlamlık*; bunlardan yoksun bir çevre ve bir dünyayı düşünmek bile istemeyiz.

Kur'an ve *Hz. Muhammed (sav)*'in çok çeşitli vesilelerle bitki, ağaç ve her çeşidiyle diğer canlı hayatın, hayvanlar âleminde söz ettikleri görülür ki bunlar çevrecilik açısından önemli dersler içerirler. Peygamberin bu yöndeki öğretisi ve talimleri hadis kaynaklarında tespit edildiği gibi kısmen de bazı siyer ve tarih kitaplarında da kendilerini gösterirler. Bütün bunlar mümin/müslüman insanın hayatı koruma sorumluluğunu üstlenmesi, tüm bu nimetlere şükür yanında bu inananları çok yüksek bir düşünce ve hikmete ve oradan *Yüce Yaratıcı*'ya yöneltme amacına yöneliktir ki bu genelde zaten *Kur'an*'ın izlediği bir yoldur. Diğer kutsal kitaplarda ve diğer peygamberlerin öğretilerinde insanlardan başka bu yerkürenin öteki sâkinleri bitkilere ve canlılara; hayvanlara *Kur'an* ve onun Peygamberi ölçüsünde, bu düzey ve boyutlarda yer verilmiş midir? Bir mukayese olarak bu da araştırılmalıdır. *Kur'an*'da değişik vesilelerle yer verilen canlıların adını alan sûreler de vardır ki bunlar; *Bakara*/sığır, *Nahl*/arı, *Neml*/karınca, *Ankebût*/örümcek ve yine doğrudan adıyla olmasa da koşu ve hareket tarzından aldığı sıfatıyla *Âdiyât*/atlar gibi hayvanlardır. Sûre adları dışında elbet değişik hikmet, ders ve öğretilerini ortaya koyma sadedinde *Kur'an*'da, çeşitli diğer canlılara da yer verildiği görülür. *Kur'an* değişik vesilelerle tabiatın çok çeşitli hayvanları/canlıları bizim önümüze çıkarır ve böylece insanı hep bir hikmete ulaştırmaya çalışır.

-İnsanla Tabiat Arasında Karşılıklı Sevgi İlişkisi Kurulması: *Hz. Peygamber*'in karşılıklı sevgiyi

maddî nesnelere de taşıdığı görülür ki burada artık o, fizik ötesi bir boyut kazanmış olur. Onun:

“Uhud Dağı bizi seviyor, biz de onu seviyoruz”⁸, sözleri bu açıdan düşünölmeye değerdir. O bu sözlerini Medîne'nin etrafında yaklaşık 20 km. genişliğindeki bir kuşağı, bitki ve de canlı hayat varlığıyla oranın tabiatını korumaya aldığı bir sırada o arazide söylemişti. Varlığı sevmezsek insanlara olduğu gibi onlara karşı da hor davranır ve onlar da bize bunun karşılığını kendi misliyle vermekte her halde gecikmezler. Canlı-cansız varlıklara, bitki ve hayvanlara, muzırları ayırarak, sevgimizi verdiğimizde onlara karşı yaklaşımımız değişir ve onlar da Kur'an'da belirtilen o bizim için âmade olup hizmet etme/musahhar tavırlarını sergilemekte gecikmezler. Acaba Peygamber Uhud Dağı ile ilgili o sözleriyle bu gibi şeyler mi anlatmak istiyordu? Bu, düşünölmeye gereken bir şey olmalıdır. Sevgiyle yaklaşıp okşayıcı konuşulduğunda bitkilerin, çiçeklerin, bundan olumlu yönde etkilendikleri, sert/haşin ve kötü sözler ile de tersi bir etkilenme olduğu yönündeki iddia ve tecrübeleri de burada hatırlamak gerekir.

Tabiat varlıklarına yönelik Çevrecilik denilince akla toprak, su, hava, bitki örtüsü ve hayvanlar âlemiyle canlı hayat gelir. Biz genel çevrecilikle ilgili bu ilke ve bilgileri verdikten sonra şimdi çevreciliğin bitkiler dışındaki canlılar âlemine ilişkin boyutunu ele alacağız.

C- Çevrecilik Açısından Genel Canlılar Âlemi ve Hz. Peygamber'in Canlılar Âlemine Bakışı Değişirme Çabaları

1-Hz. Peygamber'in Geneli İle Canlı Türlerin Korunması Bilincini Vermesi, Tabiata Maddeci Değil Hikmetle Yaklaşım ve Zararlıları İmha Meselesi

a. Bu âlemde her canlının yaşama hakkı bulunduğu bilincine erme:

Biz bu başlık altında, bitkiler ve de insan hariç diğer canlıları; hayvanları ele alıyoruz. Bitkilerin canlılığına gelince bilindiği gibi onlar bu yönde hayvanlardan farklı bir nitelik arz ederler. Canlıların korunması dediğimizde onlardan bütün türleri kastederiz. Bu konu; a- Genel çerçevede canlılar, b- Et ve diğer ürünlerinden faydalanılanlar, c- Emekçi hayvanlar, olarak üç kısımda ele alınabilir. Etlerinden faydalanılacak olan, özellikle kara hayvanların

avlanma ve kesimi sırasında gözetilecek kurallar vardır ki Fıkıh bunları da tespit etmiş bulunmaktadıdır. Eziyet etmeme esastır ve bu (b) sınıfı için kesimde esas olan; bir kaç saniye içerisinde onların acı duyma duyarlılığını ortadan kaldırmak olmuştur ki burada da hadislerde keskin bıçak devreye sokulmuştur. Hz. Peygamber genel bir ahlâkî kuralı bu noktaya da taşır ki o da şöyledir: “Yüce Allah her şeyde ihsanı (:en güzel davranışı) öngörüp farz kılmıştır; O halde hayvanları keserken de en güzel (işkencesiz ve en az acı hissettiren) yolu seçin”⁹. Bu genel ihsan kuralı elbet avcılıkta ve de böcek türü canlıları öldürmede de söz konusudur.

Hz. Muhammed (sav)'in, Kur'an'dan aldığı ilkeler doğrultusunda bitki ve diğer canlı türleriyle tüm tabii hayatı koruma yönünde gösterdiği gayret, verdiği bilgi ve eğitim küçümsenemeyecek ve hatta şaşkınlığımıza yol açacak boyutlardadır. Peygamber'in, yer yüzünün ilk çevrecisi olduğu ve dünyanın

Hz. Muhammed (s.a)'in, Kur'an'dan aldığı ilkeler doğrultusunda bitki ve diğer canlı türleriyle tüm tabii hayatı koruma yönünde gösterdiği gayret, verdiği bilgi ve eğitim küçümsenemeyecek ve hatta şaşkınlığımıza yol açacak boyutlardadır. Peygamber'in, yeryüzünün ilk çevrecisi olduğu ve dünyanın artık bunu ilân etmesi gerektiğini düşünmekteyim.

artık bunu ilân etmesi gerektiğini düşünmekteyim. Çağımızda veya bir-iki asırdan beri insanlığın geldiği, çağdaş diye nitelenen pek çok düşünce çizgileri vardır ki ben şahsen o konularda Hz. Peygamber'in ilk ve daha önde olduğunu görmüşümdür. İşte çevrecilik konusu da bunlardan biridir. Dünyada henüz böyle bir konunun düşünölmeyeceği o çağda onun ortaya koyduklarına bir de bu açıdan bakılmalıdır¹⁰.

Hayat olmayınca yeryüzü bir işe yaramaz. Çünkü fayda hayata bağlıdır. Hayat yoksa fayda da yoktur. Canlı türler ne kadar çeşitli olursa faydalanma meselesi de o kadar çeşitlenir. Yeryüzünde hayat milyonlarca yıl eskilerde başlamış ve hayatın başlayabilmesi için de dünya milyarlarca yıl geçirmiştir. Her canlı tür, kendi özelliği ile binler ve milyonlarca yıl içerisinde ortaya çıkabilmiştir. Bir türü

ortadan kaldıran insanoğlu, milyonlar ve yüz milyonlarca yıllık bir sürecin bir daha yerine koyamayacağı bir mahsulünü, bir oluşumunu ortadan kaldırmış olmaktadır. O bununla sadece bir türü ortadan kaldırmış olmamakta ayrıca türler arası dengeleri de bozmuş olmaktadır. Bu, meleklerin saygıya davet edildiği saygın insanın yolu değildir. Yeryüzünde hayatı başlatan ve bitkiler olsun, hayvanlar olsun canlı türler arasında ve hatta bizzat yer yüzeyinin kendi fizikî yapısı içerisinde dengeleri kuran insan değildir. Hatta insanın kendisi bile o dengeler ortamında var edilmiştir. O halde insanın herhangi bir türü ortadan kaldırmaya ve dengeleri bozmaya hiçbir şekilde hakkı olmamalıdır.

Kur'an ve Hz. Muhammed (sav)'in çok çeşitli vesilelerle bitki, ağaç ve her çeşidiyle diğer canlı hayattan, hayvanlar âleminde söz ettikleri görülür ki bunlar çevrecilik açısından önemli dersler içerirler. Peygamberin bu yöndeki öğretisi ve talimleri hadis kaynaklarında tespit edildiği gibi kısmen de bazı siyer ve tarih kitaplarında da kendilerini gösterirler.

Yeryüzündeki tüm hayatı veya her hangi bir canlı türü yok etmeğe yönelik zararlı faaliyetler ya bilgisizlik veya kasıttan kaynaklanabilir. İktisadî zaruretler de insanları bu yola itmiş olabilir. Bazen bir türün çekiciliği veya ondan sağlanacak iktisadî faydalar onun yok edilmesine yol açtığı gibi bazen da nefret bir türün imhasına yol açabilir. İnsanoğlunun, bir türden kendisine gelebilecek zarar ile ona karşı duyduğu nefreti birbirinden ayırması gerekir. Kim bir canlıdan nefret ediyorsa o bu canlının, kendisine bir zararı olup olmadığını ve onun tabiatındaki yerini düşünmelidir. İnsan bu konuda gereksiz korkulara kapılmamalıdır. Hz. Muhammed(571-632 m)'in :

“Allah'ın bütün yaratıkları güzeldir”¹¹,

sözleri bu alanda bize yol gösterici olur. Canlılara bu gözle bakılmayınca onlar gereksiz kıyım uğrurlar. Eğer canlılardan mesela sinekler ve fareler gibi zarar verenler varsa onların, zarar gören yer itibarıyla imhasına dinde izin verilmiştir. Fıkıhta bir kaideye göre; önü alınmaz zararlı hayvanlar öldürülürler. Bunun da genelde yerleşim yerleri ve

ziraat alanlarıyla sınırlı olacağı açıktır. Tabiatı her şeyin ona göre gerekli bir yeri olur. Biz onları; doğrudan etleri vs. ürünleri itibarıyla faydalandığımız veya faydalanamayacağımız noktasından değil onları tabiatındaki yerleri ve ona faydaları itibarıyla ele almalıyız. Onlar tabiat ve onun dengeleri açısından gerekli ise tabiat da bir bütün olarak biz insanlık için gereklidir. Kur'an'da yer ve göklere, onların yaratışlarına, oralardaki oluşumlara dikkat çekilen âyette yüksek tefekküre erişmiş mümin kişilerin bunlar hakkındaki söyleyecekleri söze yer verilir:

“Onlar: Ey Rabb'imiz! Sen bütün bunları boş yere/iş olsun diye yaratmış değilsin, derler”¹².

İşte bu hükmü tabiatındaki bütün varlıklar: bitkiler, böcekler vs. her çeşidiyle canlılar için de düşünmek durumundayız.

b. Tabiatı maddeci değil hikmet tefekkürüyle yaklaşmak:

Kur'an ve Allah Elçisi'nin ortaya koydukları öğretiler bitki ve canlılarıyla tabiatı sırf maddeci ve ona bağlı bir faydacılık düşüncesiyle ele almazlar. İnsanlık âlemine onların görülür, görülmez sundukları faydaları yanında onlar *Yüce Yaratıcı*'nın insanın önüne bir hikmetler âlemi olarak da sunulurlar. Böylece insan onlarla ve onların arasında *Yaratıcı* konusunda daha yüksek bir tefekkür ve de kulluğa ulaşmış olacaktır. Bu tefekkür de hem insanlık âleminin kendisine ve hem de o tüm tabiat varlık ve canlılarının insan tarafından daha yüksek bir saygı görmesi ve sahiplenilmesine yol açacaktır. Cahil insan sadece bitkiler ve hayvanlar dünyasına kötülük yapmıyor o, kendisi de dahil olmak üzere üyesi bulunduğu o insanlık âlemine de her çeşidiyle kötülük yapıyor. Bu öğretilerdeki hikmet ve tefekkürü kavramış insan hayat ve can taşıyan her bir varlığı; o “can” ve “hayat”ı kim ve ne taşırsa taşısin, onun bu kâinata o *Yüce Yaratıcı*'nın çok özel bir yaratışı olduğunu kavrayacaktır. İşte bu noktada *Kur'an tefekkürü* sırf maddecilik yaklaşım ve zihniyetinden ayrılmış olur. Bundan sonraki başlıkta Peygamber öğretisinde bu durum daha açık görülecektir.

2- İnsana Yaratıcı'nın, Sadece Kendisinin Değil Bu Dünyadaki Diğer Canlıların da Rabb'i Olduğu Bilincinin Verilmesi ve Zararlıların İmhası

İslâm dininde insanın yalnız insan ve devletle olan ilişkileri değil aynı zamanda insanın tabiat ve çev-

reyle olan ilişkileri de düzenlenmiştir. İnsan bu dinde tabiattan ve hayvanlardan Allah'a karşı sorumlulu tutulur. Biz Hz. Muhammed (sav)'in, gereksiz yere herhangi bir canlının öldürülmesini yasakladığını görürüz. Meselâ o bir defasında şöyle konuşur:

*"Kim haklı bir sebebe dayanmadan bir serçeyi, hatta ondan daha küçük bir canlıyı öldürürse o canlı kıyamet günü davasını Allah'a götürür ve; - Ey Rabbim! Falan kimse beni, bir fayda olmaksızın öldürdü, der"*¹³.

Onun, tabiattaki canlıların korunması için yaptığı benzer bir konuşma da şöyle olmuştur:

*"(Gereksiz yere) bir serçe öldüren hiç kimse yoktur ki öteki hayatta bu serçe ondan Allah'a davacı olmasın. Serçe bu dâvasını Allah'a şöyle açar; Rabbim! Şu kimse beni boş yere öldürdü. O beni öldürmekle bir fayda temin etmediği gibi Senin dünyanda benim yaşamama izin de vermedi"*¹⁴.

Peygamber'in böyle bir anlatım yolunu seçmesiyle vermek istediği şeyin; *Yaratıcı'nın* sadece insanların değil diğer canlıların da Rabbi olduğu bilincini onlara yerleştirmek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Durum böyle olunca insanlar; Allah'ı sadece kendi rableri olarak görme sevdasından vazgeçmelidirler. Allah'ın, belli bir ırkın rabbi olduğu, onları gözettiği inancı da bunun gibi bir şeydir. *Allah Resûlü'nün* bu yukarıdaki anlatımlarından Dinde; Bir canlının sadece bir faydaya yönelik avlanmasına veya bir zararın giderilmesi için öldürülmesine izin verildiği anlaşılıyor. O, bu konuşmalarında özellikle kuşların en küçüğü olup insanlarca önemsiz görülen serçeden söz etmiş ve ayrıca o, yukarıdaki ilk hadiste de görüldüğü üzere daha küçük canlılara dikkat çekmiştir. Nitekim biz başka konuşmalarında, bir örnek olarak, onun bu gibi canlıların isimlerini verdiğini de görmekteyiz. Bu hayvan ve hayvancıklar yanlış kanaat veya insanların onları önemsememesinden öldürülüyor olmalı ki onlar yasak içerisinde ismen söylenmişlerdir. Onun koyduğu bu yasakta aynen şöyle denilir:

*"Gerçek şu ki Peygamber (sav); karıncanın, (yaban) arının, hudhudün ve serçe yiyen göçeğen kuşu ile kurbağanın öldürülmelerini yasaklamışlardır"*¹⁵.

Bu haberde görüldüğü gibi bir kuş türünü yiyen öteki türün öldürülmesi yasaklanarak tabiat kendi kanunlarıyla baş başa bırakılmıştır. O, kurbağanın

ilâç yapımında kullanılmasını da yasaklar. Burada ilk akla gelen onun etinin yenilmez olduğudur ki ünlü hadisçi *Hattabî* gibiler bunu dile getirmişlerdir¹⁶. Buna göre etleri yenilir canlılardan ilâç yapma yoluna gitmek fıkıhça yasak olmayacaktır. Yasağın; o dönemlerde bilimsel olmadığı ve yönteminin de yanlışlığı gibi sebeplere dayanmış olacağını günümüzde düşünenler çıkabilir. Burada, fıkıhça tespit edilen zaruret ilkesi açısından; başka kaynaklardan ilâç yapmanın mümkün olmadığı yerlerde insan hayatı için bilimsel yöntemlerle bu canlı hayattan faydalanılabileceğini elbet söyleyebiliriz. Ancak, vahşetten uzak, "*ihsan*" ilkesine göre davranmanın Peygamber'ce mü'min insanın, her yer ve zaman için önüne konulan ahlâkî bir kural olduğu da elbet unutulmamalıdır; Çünkü her canlı, kendisine Allah'ın verdiği canı taşır. İnsanlar ısırıp sokan kaçınılmaz haşere türü canlılara gelince *Resûlüllah* onların ilk vuruşta öldürülmeleri, teşviklerini yapar¹⁷. Böylece bu tür mahluklar da bir işkenceye mâruz kalmamış olurlar ki bu, "*ihsan*" ilkesinin bir gereğidir. Böylesi muzırları öldürmek gerekli olabilir ancak bu hiçbir zaman bir zevk olmamalıdır.

Vahşetten uzak, "ihsan" ilkesine göre davranmanın Peygamber'ce mü'min insanın, her yer ve zaman için önüne konulan ahlâkî bir kural olduğu da elbet unutulmamalıdır; Çünkü her canlı, kendisine Allah'ın verdiği canı taşır.

İnsanlığa canlı hakları ve daha güncel tabiriyle çevrecilik alanında da eğitim veren İslâm'ın peygamberi Hz. Muhammed (sav) bu meyanda; geçmişte bir peygamberin, kendisini ısırın bir karınca yüzünden tüm bir karınca köyünü/ocağını, yakarak imha ettiğini ve bu yüzden de onun yüce Allah'ın bir kınamasına uğradığını anlatır. *Buhârî'nin*, yaratılışın başlangıcı anlamına gelen "*Bed'u'l-halk*" adını verdiği ve diğer bazılarının meselâ *Selâm* ve yine *Edeb* gibi bölümlere kaydettikleri - ki hepsinin bunu farklı bir değerlendirme ile ele aldıkları ortadadır - bu kınamada ona şöyle denilmiştir:

*"Sen kendini bir karınca ısırıldı diye nasıl oluyor da beni anıp duran bu canlılar ümmetinden bir ümmeti ortadan kaldırıyorsun!"*¹⁸.

Osmanlı medeniyet ve fıkıh irfanında ortaya çıkmış, *Kānūnî* ile *Şeyhulislām Ebu's-Suûd Efendi* arasında, yazılı şöyle bir soru ve fetva teatisinden söz edilir:

Kānūnî: - *Dırahtı sarmuş olsa ger karınca*

Zarar var mı karıncayı kırınca?

Ebu's-Suûd: -*Yarın dîvanına Hakk'ın varınca*

Süleyman'dan alır hakkın karınca.

Dıraht eski dilde/Farsça ağaç demektir. O çağın en büyük o mâlum sultanı burada fetvada karınca ümmeti adına *Yaratıcı* karşısında hesap verme durumunda bırakılır. Bir edebiyat olarak da *Kānūnî* bu mevhum davada, dava öteki dünyadaymış gibi, sadece bir Süleyman olarak anılarak kendisine fetva, yine şâirane bir ifadeyle böyle gönderilir. Gerçek olmayıp yakıştırmaya olsa bile bir medeniyetin iman ve ahlâkını yansıtıp onu dillendirmesi bakımından bu, önem taşır. Dinlediğime göre sarayın bahçesinde bir ağacı karınca sarınca böyle bir fetva sorma yoluna gidilir. Karıncaların ancak hastalıklı ağaçları sardıkları söylenir ki bunu elbet uzmanları bilirler. Haklara son derece saygılı bir insandan söz edilirken bizim dilimizde; "*O, karıncayı bile incitmez.*" denilir ki bu tanımlama bir bakıma ilgili hadis ve fikhî anlayışı da yansıtır.

Kur'an ve Allah Elçisi'nin ortaya koydukları öğretiler bitki ve canlılarıyla tabiatı sırf maddeci ve ona bağlı bir faydacılık düşüncesiyle ele almazlar. İnsanlık âlemine onların görülür, görülmez sundukları faydaları yanında onlar Yüce Yaratıcı'nın insanın önüne bir hikmetler âlemi olarak da sunulurlar.

Burada yeri gelmişken biz Kur'an'da işçi karınca ve işçi arılardan, erkek yerine dişi olarak söz edildiğini belirtmeliyiz¹⁹. Bu işçilerin dişilerden oluştuğunun o gün ve o asırlar için bilenemeyeceği söylenir. Örümcek evinin zayıflığına gelince Kur'an onun ipliğinden değil sadece ev olarak zayıflığından söz eder²⁰. O ev olarak hemen bozulsa da onun iplikleri veya ondan yapılan ipler sağlam olabilir.

- *Zararlıları imha:*

Yukarıda sözünü ettiğimiz yasaklara karşılık biz,

Hz. Peygamber'in, yılan ve benzeri bazı zararlıların öldürülmesine izin verdiğini görmekteyiz. Hatta hadisçi *Taberânî* (ö.360 h/971 m) onun bütün yılanların öldürülmesiyle ilgili bir sözlerini nakleder. O, ilgili sözlerinde şöyle der: "*Bütün yılanları öldürün, Kim onların intikamından korkarak, öldürmeyip onları serbest bırakırsa o benden değildir*"²¹. Birinci derecede sahih hadis kaynaklarından almadığımız bu sözün Peygamber'e aidiyeti tartışılabilir. Fakat onun yılanların öldürülmesiyle ilgili en müteber kaynaklardaki sözleri kısmen bunu destekler mâhiyettedir. Şu kadar var ki, *Allah Elçisi* burada bazı sınırlamalar getirmiştir. Nitekim o, öldürülecek ve öldürülmeyecek yılanlara ait tarifler verir. Hatta onun devrinde her çeşit yılanı öldürmeğe kalkışanların uyarıldığı olmuştur²². Bu arada, *Peygamber'in*; yılan, akrep, fare, ısırğan köpek, alaca karga ve çaylakların öldürülmesinin günâhı olmadığına ilişkin sözlerine gelince bu, onlardan gelebilecek zararlarla kayıtlanmıştır; Çünkü o burada gerekçe olarak bunların kötü yola giriş (:fisk)lerini göstermektedir²³. Zararlıları zararlı oldukları yerle sınırlı olarak öldürmek caiz olsa da onları yakarak itlaf caiz görülmez²⁴. Yılanların hepsinin öldürülmesiyle ilgili emrin hangi ortamda verildiğini bilemiyoruz. Bu, bir sefer sırasında konaklama yerinin onlardan temizlenmesi için verilmiş bir emir olabilir. O, yılanların intikamından korkanlara bunun yersizliğini anlatmak için böyle bir emir vermiş de olabilir ki bu daha önde bir maksat gibi görünüyor. Burada bazı İslâm fakihlerinin tesbit ettikleri bir kaideyi de hatırlamamız gerekir. Buna göre; yasaktan sonra gelen emir tarzındaki ifadeler, gerçek bir emir olmayıp sadece bir izinden ibarettirler ki burada da aynı şey söz konusu olabilir.

Etleri yenilmeyen hayvanlar, zararlarından korunmak mümkün olmayan yerlerde ve bir de onlardan çeşitli yönlerden faydalanma söz konusu olduğunda avlamlar öldürülürler ki bu caizdir²⁵. Böyle olmayan yerlerde onları imha hareketine girişmenin, zararı bertaraf etmekle bir ilgisi bulunmaz. Onlar kendi dünyalarında serbest bırakılmalıydılar. Tabiat kendi dengeleri içerisinde onlar üzerindeki hükmünü icra edecektir. Akrep ve yılan gibi kendilerinden korktuğumuz ve tiksindiğimiz hayvanların bazen bizlere zararları dokunsa da onlardan sağlayacağımız faydalar çok olmalıdır. Diğer yandan onlar da genel dengenin bir parçasını teşkil ederler.

D- Çevrecilik Açısından Avcılık, Hukuk ve Ahlâkına Kısaca Bakış

1-Avcılık Hukuk ve Ahlâkına Kısaca Bakış

- *İnsan dahil canlılarda ana ile yavruyu birbirinden ayırmama ilkesi ve kuşların ortamlarında rahat bırakılması:* Hadisçi *Ebû Dâvud*'un tespitinden öğrendiğimize göre *Peygamber (sav)* kuş yavrularının yuvalarından alınmasını yasaklamıştır. Bir yuvadan aldığı yavruları torbasına doldurup şehre getiren birisine *Allah Elçisi: Onları hemen analarının yanına, aldığı yuvaya iâde etmesi* uyarısında bulunarak o burada - yine bir başka münasebetle de dile getirdiği gibi - kaynağı *Rahman* olan kâinatta yaygın ve küllî bir merhamet olgusunu dile getirir. O bu sözlerinde; *Allah'ın kullarına ve ananın yavrularına olan merhamet ve sevgisinden* söz eder. Böylece onlar kendi tabii ortamlarında ve ana merhametiyle büyümeğe terk edilirlerken hadisten anlaşıldığına göre ana da bu evlatlarını kaybetme açısından kurtarılmış olur²⁶. Bu son *Allah Elçisi:*

“*Ana ile çocuklarını birbirinden ayıranı kıyamet günü Allah da sevdiklerinden ayırır*”²⁷, derken görünen o ki, bu sözleriyle o, insanlardan ve öteki canlılardan olan ana ve evlat beraberliğinin gerekliliğini her iki tür için de birlikte dile getirmiş oluyorlar. Nitekim onun az önce değinilen kuş yavruları ile ilgili söz ve uyarılarına bakılırsa burada ikisini birleştirmek rahatlıkla mümkün olur. O bazen bir vesileyle geneli kapsayan bu şekilde küllî kaide ve küllî ahlâkî ilkeler ortaya koyar ki bu az rastlanan bir şey değildir. *Kur'an*'da da durum böyledir. İşte o böyle bir peygamberdir ve gerektiği yerde o, hayata yukarıdan genel ve bütüncül bakıp ona göre de ahlâkî veya hukukî düzenlemeler yapar. Bizim görevimiz bunları ve bu boyutları anlamaktır ki çevrecilikte de buna çok ihtiyaç vardır.

Bu yukarıdaki hadisin getirdiği kaide sebebiyledir ki; eşler ayrıldığında veya koca öldüğünde *Peygamber*'in uygulama ve kararı çocukların, ana yanında büyütülmesi yönünde kendini gösterir²⁸. İslâm fık-hında bu, bağrında/kucağında bulundurup yetiştirme anlamına gelen “*hüdâne hakkı*” olarak tartışmasız tespit edilen bir hüküm olmuştur ve çocukların nafaka ve geçimleri de yine baba tarafınca karşılamak durumundadır. Uzmanları daha iyi bilirler her halde anacı diğer canlılar da duygusal olarak buna aynı şekilde ihtiyaç duyuyor olmalıdırlar.

Kuşlarla ilgili bu yukarıdaki hüküm bize genel avcılık ahlâkî konusunda da bir rehber olabilir. Buna göre; Bir ananın yavrusuna olan sevgi ve ilişki bağının devamı süresince veya o yavru durumundaki hayvanların kendi başlarına bağımsız oluncaya kadar avlanılmaması hükmü getirilebilir. Yavru konumundakilerin avlanamayacağı ilkesi mantıkî olarak yavrusu olan ananın da avlanamayacağı hükmünü elbet beraberinde getirecektir. Avcılık yasağı konulan *Medîne* yasak bölgesinde kuş tutan bir gencin elinden, *Peygamber*'in yasağı hatırlatılınca, babanın onu alıp salıvermesi gibi kaynaklara geçen vakalara da şahit oluruz²⁹. Yine *Peygamber* bir başka zaman; “*Kuşları yuvalarında rahat bırakın*”, çağrısında da bulunmuştur. Bu uyarı kuşların uçuşlarından kehânet/falcılık adına anlam çıkarılması ve bu maksatla da onların, gün ağarmamış olsa bile, rahatsız edilerek yuvalarından uçmalarını sağlama çabalarına karşı yapıldığı da söylenir. Hatta bazıları bundan gece avcılıklarının

O burada - yine bir başka münasebetle de dile getirdiği gibi - kaynağı Rahman olan kâinatta yaygın ve küllî bir merhamet olgusunu dile getirir. O bu sözlerinde; Allah'ın kullarına ve ananın yavrularına olan merhamet ve sevgisinden söz eder. Böylece onlar kendi tabii ortamlarında ve ana merhametiyle büyümeğe terk edilirlerken hadisten anlaşıldığına göre ana da bu evlatlarını kaybetme açısından kurtarılmış olur.

da dinde istenmeyen bir tavır olduğu hükmünü çıkarırlar³⁰. Her halde en güzeli her canlı türünün kendi tabii ortamında serbestçe kendi fitratına uygun hayatını yaşaması olmalıdır.

Mekke haram bölgesinde bir hacı adayının kazara da olsa deve kuşu yumurtasına verdiği zararın cezası *Peygamber* tarafından her biri için bir günlük oruç veya bir yoksul doyurma olarak takdir edilmiştir³¹ ki tabiata verilen bu tür zararlar orada elbet hac yasakları içerisinde yer alırlar. Bu sırada mâlum av ve bitkilere verilen zararlar ayrıca bu tür cezalarla tecziye edilmişlerdir. Oraya gelecek milyonlarca kişiye bunlar serbest bırakılsa her halde orasının tabiatı bunu kaldıramaz.

2-Avcılığa İlişkin Hadis ve Haberlerin Kaynaklardaki Bölümleri, Avcılığın Hükümü ve Çevrecilikte Bilim Ehline Düşen Görev

Hz. Peygamber'in tebliğ ve uyarıları doğrultusunda İslâm hukukçuları yazdıkları eserlerine avlanma hukukuna ilişkin bir bölüm koymayı da ihmal etmemişlerdir. Peygamber'in öğretilerini toplayan hadis kaynaklarında da bunlara ilişkin "*ez-Zebâih ve's-sayd: Hayvan kesimi ve avcılık*" veya sadece "*es-Sayd: Avcılık*" adı altında özel bölümler bulunmaktadır. Hatta biz Peygamberin tabiatla ve canlıların hukuku ile ilgili sözlerini hadis kaynaklarının, *Edeb, İlim* ve yine en yüksek ahlâk anlamına gelen *el-Birr* ve yaratılışın başlangıcı anlamındaki "*Bed'u'l-halk*" gibi bölümleri içerisinde de görebilmekteyiz.

Hz. Peygamber'in tebliğ ve uyarıları doğrultusunda İslâm hukukçuları yazdıkları eserlerine avlanma hukukuna ilişkin bir bölüm koymayı da ihmal etmemişlerdir. Peygamber'in öğretilerini toplayan hadis kaynaklarında da bunlara ilişkin "*ez-Zebâih ve's-sayd: Hayvan kesimi ve avcılık*" veya sadece "*es-Sayd: Avcılık*" adı altında özel bölümler bulunmaktadır.

İslâm Fıkhiyatında avcılık/sayd durumlara göre değişik hükümler almıştır. Şöyle ki : 1- Kitap ve Sünnetteki açık hükümlere göre ilke olarak avcılık mübahtır. 2- Ev halkına geçimde; rızıkta biraz genişlik katma söz konusu olduğunda avcılık yapmak teşvik görür ve fakat bu durum kişiye bir mecburiyet getirmez. 3- Hayatta kalmak için zaruret olduğunda avlanmak fazdır. 4- Avcılıkla oyalanma ve gönül eğlendirme söz konusu ise bu mekruh görülmüştür. 5- Faydalanma ve diğer hiçbir maksada yönelik olmadan öylesine avlayıp öldürmek ise haramdır³². Bunlar etleri yenilen canlılar için söz konusu olmuştur. Ötekilere gelince *Hz. Peygamber*'in ilgili bazı sözlerine baktarsak onlardan zararı olmayan veya zararından kaçınmak mümkün olanları her hangi iktisadî bir faydalanma söz konusu olmadan öldürmenin de haram olacağını söyleyebiliriz. Aslında buraya bence 6. bir madde daha eklemek gerekir ki o da ; Tabiatla genelde canlı varlığının çeşitli sebeplerle azaldığı yer ve durumlarda avlanmanın haram ola-

cağıdır ki özeldir bu durum bazen belli türler için de söz konusu olur. Bu durumlarda Kur'an'daki genel iktisadîlik ilkesi ve israf yasağı hükümleri devreye girerler³³. Fakihlerin bu hükümleri koyduğu dünyada tabiat bu derece kirlenmiş ve canlı hayat bu derece tehlikeye düşmüş değildi.

Günümüzde tabiatın çeşitli amaçlarla böcek toplama ve her çeşidiyle haşerat avlama da avcılık hukuku çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Bütün bunlardan anlaşılacak şudur ki, müslüman kişinin yalnız insanlar karşısında değil tabiat ve oradaki canlı hayat ve hayvanlar karşısında da uyması gereken bir edebi ve onlar için yapması gereken şeyler vardır. Ve o en yüksek ahlâka o "*Birr*" ve de Peygamber'ce vurgulanan o "*İhsan*" ilkesi seviyesinde bir insanlığa ancak bir bütün içinde ulaşabilir. Peygamber öğretilerinden öğrendiğimize göre avlanma bir kıyım ve vahşete dönüşmeden sadece bir ihtiyacın teminine yönelik olmalı veya iktisadîlik ilkesine uygun bulunmalıdır. Gerçekten İslâm Fıkhiyatında gelişmiş bir avlanma hukuku ve tabiat varlıklarının korunması konusunda gelişmiş bir ahlâk vardır. Hayvanlara vahşî duygularla yaklaşmaların insanlara yaklaşımları da vahşî olabilir. İnsan elbet gereken yerde, avlanmanın hukuk ve ahlâkına uyarak avın ve tüm tabiatın nimetlerinden faydalanacaktır. Önceden de söylediğimiz gibi *Hz. Muhammed (sav)*'in bildirimleri içerisinde hayvanlara da haklar tanınmıştır. Onun bu tebliği sebebiyledir ki İslâm Fıkhiyatı/hukukunda hayvan haklarının son derece gözetilmesi istenmekte ve hayvanlardan af dileyip onlarla helâlleşmek mümkün olmadığından, öteki hayatta bunun mutlaka cezasının çekileceği hatırlanmaktadır³⁴.

Bu tasnif ile alakalı diğer dikkat çekici şey de, Hadis biliminin önde gelen üstatlarından ve iyi bir sınıflandırıcı olan Buhârî'li *İmam Buhârî* (ö. 256 h/869 m)'nin Peygamber'in canlılarla ilgili bazı söz ve öğretilerini; "*Yaratılışın başlangıcı: Bed'ü'l-halk*" adını verdiği bir başlık altına kaydetmiş olmasıdır ki, burada "*halk*" genel canlılar anlamına gelmektedir. Hadisleri kendi anlayışına ve ilgili gördüğü konu ve bilimlere göre başlıklandırarak *Buhârî* her halde bu başlık ile; önce en basitlerin yaratıldığını ve onların biz insana kadar derecelenen canlıların hayatı için bir zemin teşkil ettiğini anlatmak istiyordu. Böylece o, insanların dikkatini ilk başa çevi-

riyor ve belki bizim için bu basitlerin ve aşığaların gereksiz değil çok gerekli olduklarını anlatmak istiyordu.

Hz. Peygamber, *Medîne* çevresinin belli bir kesiminde her tür avcılığı yasaklayarak buradaki hayvan ve bitki varlığını kesin korumaya almış ve *Mekke*'yi fethettikten sonra, aynı uygulamayı orada da başlatmıştır³⁵. Onun, hâkim olduğu bölgelerde gecikmeden böyle bir uygulama başlatması tabiatın korunmasına verdiği önemi gösterir. *Ebû Hureyre* *Medîne*'deki yasaktan sonra gerek bu kırdaki ve gerek *Medîne* içinde yayılıp duran ceylanlar görülse onların ürkütülemeyeceğini söylerken *Ebû Sa'îd el-Hudrî* (r.a.) Peygamberin vefatından sonraki zamanlarda, birinin elinde kuş görse, bu yasaklar çerçevesinde onun ipini çözdürüp serbest bıraktırmaktaydı³⁶.

- Çevrecilikte bilim adamlarına düşen görev:

Bilim adamları tabiatı araştırarak ona fayda ve zarar getiren faaliyetleri insanlığa öğretmek durumundadırlar. Aksi halde çoğu insan yaptıklarının tabiat açısından durumunu değerlendiremez. Çünkü onlar tabiat varlıklarını bitmez tükenmez olarak görürler. Bu konuda insanlığı eğitmek bilim adamlarına düşen bir görevdir ki onlar yaptıklarında tüm canlı tabiat varlıklarının dualarına mazhar olurlar. Bunu söyleyen Hz. *Muhammed(sav)*'den başkası değildir. Her çeşit hayrın öğretilmesiyle ilgili geniş anlamlı sözlerinde o şöyle diyor :

“Gerçek şu ki; Allah, melekler, gökler ve yerler halkı hatta yuvasındaki karınca ve (sudaki) balıklar insanlara hayır ve (faydayı) öğretilene dua ederler”³⁷.

Her tür canlı ancak kendi yaşadığı dünyanın ve yaşadığı çevrenin korunması sayesinde varlığını sürdürür. Eğer balıklar ve karıncalar kendi dünyalarında yaşayıp varlıklarını sürdürebiliyorlarsa onların bu dualarından söz edilebilir. Eğer onlar bundan mahrum bırakılmışlar ve ortadan kaldırılmışlarsa orada hayır kalmamıştır ve dolayısıyla orada dualar yerlerini, en az bizim kadar hayvanların da Rabbi olan yüce Allah'a şikâyetlere bırakmış olur ki biz *Peygamber*'in, daha önce değindiğimiz serçe ile ilgili sözlerinde bunu açıkça görürüz.

Sonuç: Sonuç olarak şunu tekraren söylemeliyim ki İnsanoğlu bu içinde yaşadığı âlemde *Yüce Yaratu-*

ci'yi tek kendi *Rabb*'i olarak görme yanlılığından vazgeçmelidir. O her çeşidiyle en küçük canlıdan en büyüğüne kadar bütün o yarattıklarının *Rabb*'idir. O, tüm bitki türündeki varlıkların ve bütün bunlar için yarattığı bu dünyanın ve tüm evrenin de *Rabb*'idir. Suyun da, torağın da, hava ve rüzgârların da *Rabb*'i O'dur ve bütün bunlar karşısında, *Kur'an* ve *Peygamber* öğretisinden öğrendiğimize göre bu İnsanoğlunun bir sorumluluğu vardır. Bir müslümanın *Kur'an* ve *Peygamber* öğretisi karşısında yavan olma hakkı da yoktur. Hz. *Peygamber*'i sadece savşaları boyutunda okur, onu bütün o yapıp söyledikleri boyutunda okumazsak bu, *Peygamber*'i yavan okumak olur.■

notlar

¹ Ankebût, 29/19-20.

² Nûr, 24/45.

^(*) Yaratılış, varlık ve kanunları gibi konularda geniş bilgi için *Uzay Ve Varlık Âyetleri Tefsiri* adlı eserime bakınız.

³ Müslim, *İman*, 147; Tirmizî, *Birr*, 61; İbn Mâce, *Dua*, 10.

⁴ Müslim, *Zekât*, 63-64, ayrıca bak, Buhârî, *Zekât*, 8.

⁵ Taftazânî, *Şerhu Hadîs el-Erba'in, li'n-Nevevi*, 63 (İstanbul, 1336 h.).

^(*) Güzellik, denge ve sevgi ilişkisi ve felsefesi konusunda sevgi açısından daha geniş bilgi için kısa adı "*Sevginin Kökleri*" olan eserimin ilgili başlığına bakılabilir. Oradan kısaltmalar yaparak çevrecilikle örtüşen satırları buraya da aktarmış bulunuyorum.

⁶ Hicr, 15/19.

⁷ Bu üç unsur hakkında geniş bilgi için "*İslâm Açısından Tüketim, Tüketicinin Korunması ve Ev idaresi*" adlı eserimizin ilgili başlıklarına bakınız.

⁸ Buhârî, *İtisam*, 16, *Zekât*, 54; Müslim, *Hac*, 462.

⁹ Müslim, *Sayd*, 57; Ebû Dâvud, *Edâhîf*, 12, ra. 2815; Tirmizî, *Diyât*, 14; Nesâî, *Dahâya*, 22, 27.

¹⁰ Hz. *Peygamber*'in tüm boyutları ile çevreciliği konusunda "*Hz. Peygamber'in Çevreciliği, Spor Etkinlikleri ve Kur'an'da Çevrecilik*" adlı eserime bakınız.

¹¹ Ahmed, *Müsned*, IV, 390; el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, VI, ra. 15211.

¹² Â-i İmrân, 3/191; Allah'ın varlığı : yer ve gökleri boş yere /iş olsun diye yaratmadığına ilişkin sözleri için bak. Sâd, 38/28.

¹³ San'anî, *Musanef*, IV, 450, ra. 8413; Nesâî, *Sayd*, 34, *Dahâya*, 42; Ahmed, *Müsned*, III, 166.

¹⁴ Taberânî, *el-Mu'cem el-Kebîr*, XXII, 225, ra. 638.

¹⁵ Taberânî, VI, 156, ra. 5728.

¹⁶ Ebû Dâvud, *Tib*, 11; Hattabî için oradaki dip rakam 1'e bak.

¹⁷ Müslim, *Selâm*, 146 vd.

¹⁸ Müslim, *Selâm*, 148; Buhârî, *Bed'u'l-halk*, 16; Ebû Dâvud,

Edeb, 176.

- ¹⁹ Nahl, 1668-69; Neml, 27/18; Arapça'da isimler olduğu gibi erkek ve dişiye ait zamir ve fiiller de erkek olanlardan farklıdır ve ilgili âyetlerde bunlar dişiler içindir.
- ²⁰ Ankebût, 29/41.
- ²¹ Taberânî, X, 211, ra. 10355.
- ²² Bak. Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 14-15.
- ²³ Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 16; Bu hadiste yılan sadece Müslim'deki bir hadiste yer almıştır, bak. Müslim, *Hac*, 66-67
- ²⁴ Ö. Bilmen, *İlmihal*, 457.
- ²⁵ bak. M. Fethî Dureynî, *el-Fıkhu'l-İslâmî el-Mukaren*, 447 (Dımaşk 1986-1987).
- ²⁶ Ebû Dâvud, *Cenâiz*, 1; Benzer bir başka vak'a için bak. Ebû Dâvud, *Edeb*, 176, ra. 5268.
- ²⁷ Tirmizî, *Buyû'*, 52; Dârimî, *Sünen*, *Siyer*, 39.
- ²⁸ bak. Ebû Dâvud, *Talâk*, 35; Ahmed, *Müsned*, II, 203.
- ²⁹ bak. Ahmed, *Müsned*, V, 317.
- ³⁰ Hadis ve şerhi için bak. Ebû Dâvud, *Dahâya*, 21, dip ra. 1.
- ³¹ Ahmed, *Müsned*, V, 58.
- ³² ed-Dureynî, *el-Fıkhu'l-İslâmî el-Mukaren*, 453.
- ³³ *İktisadîlik* ilkesi hakkındaki âyet ve hadisler ve açıklamaları için *İslâm Açısından Tüketim, Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi* adlı kitabımdaki ilgili başlığa bak.
- ³⁴ en-Nahlâvî, Hâlid b. Abdulkâdir, *el-Hazar ve'l-İbâha*, 271.
- ³⁵ Ebû Yûsuf, *Kitabu'l-Harâc*, 112; Mekke için bak. Taberânî, XI, 335, ra. 11928.
- ³⁶ Müslim *Hac*, 471-72, 478; Ağaç kesim ve kuş avlama yasağı için bak. Ahmed, *Müsned*, V, 451.
- ³⁷ Tirmizî, *İlim*, 19.

kaynakça

el-Kur'anu'l-Kerim

Ahmed b. Hanbel (164-241 h/780-855 m), *Müsned*, c. 1-6, Mısır, 1313.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul (ty.).

Buhârî (194-255 h/809-869 m), *Sahîh*, c. 1-8, Dersaadet (İstanbul), 1315 h.

Dârimî (ö. 255 h/869 m), *Sünen*. c. 1-2, Dımaşk, 1349 h.

ed-Dureynî, Muhammed Fethî, *el-Fıkhu'l-İslâmî el-Mukaren me'al-Mezâhib*, (Mat. el-Cedîde), Dımaşk, 1406-1407.

Ebû Dâvud (ö. 275 h/888 m.), *Sünen*, (Hattabî şerhi *Me'âlimu's-Sünen* ile birlikte), c. 1-5, İstanbul, 1401 h/1981.

Ebû Yûsuf, Ya'kub b. İbrahim (113-182 h/ 731-798 m), *Kitabu'l-Harâc*, Kahire, 1397 h/1976.

el-Hindî, Alâuddîn Ali el-Muttakî (ö.975 h/1567 m), *Kenzu'l-Ummâl*, c. 1-14, (neşr. Şeyh Hasan Razuk), Halep, 1389-1391h/1969-1971.

İbn Mâce, (207-275 h/822-888 m), *Sünen*, c. 1-2, İstanbul, 1401 h/1981.

Müslim (ö 261 h/874 m), *Sahîh*, (neşr. M. Fuad Abdulbakî), c. 1-3, İstanbul, 1401 h/1981.

en-Nahlâvî, Hâlid b. Abdulkâdir, (ö. 1350 h/1931), *ed-Durar el-Mubâha fi'l-Hazar ve'l-İbâha*, Dımaşk, 1407 h/1987.

Nesâî (215 -303 h/829-915 m), *Sünen*, (şerh: Suyûtî ve Sîndî), c. ¼ -5/8, İstanbul, 1401 h/1981.

San'anî, Ebû Bekr Abdurrazzak (126-211 h/743-826 m), *el-Musannef*, (neşr. Habî er-Rahmân el-A'zamî), c. 1-11, Beyrut, 1403 h/1983.

Taberânî, Ebu'l-Kasim Süleyman, (260 360 h/873-971 m), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, c. 1-24, Bağdat, 1979.

Taftazânî, *Şerhu Hadîs el-Erba'în, li'n-Nevevî*, (İstanbul, 1336 h.).

Tirmizî (209-279 h/824-892 m), *Sünen*, c.1-5 (neşr. A. Muhammed Şâkir), İstanbul, 1401 h/1981.

Yeniçeri, Celal, *Hz. Peygamber'in Çevreciliği, Spor Etkinlikleri ve Kur'an'da Çevrecilik*, (yay. Çamlıca/ İFAV), İstanbul, 2009.

- *İslâm Açısından Tüketim, Tüketicinin Korunması ve İdaresi*, (yay. İFAV), İstanbul, 1996.

- *Uzay Ve Varlık Âyetleri Tefsiri, İslâm Açısından Kâinat ve İmkânları*, (yay. ERKAM), İstanbul, 2006.

- *Sevginin Kökleri, Kaynaşma ve İlkeleri*, (yay. Çamlıca/ İFAV), İstanbul, 2009.